

Alohida yordamga muhtoj bolalar manfaatlari yo'lidagi idoralararo o'zaro hamjihatlik.

Xusnuddinova Zulayho Xamidullayevna

*Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti "Maxsus pedagogika" kafedrası
o'qituvchisi.*

Nuriddinova Madina O'ktam qizi

*Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti "Maxsus pedagogika:tiflopedagogika"
yo'nalishi II bosqich talabasi.*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada alohida yordamga muhtoj bo'lgan bolalarning manfaatlari haqida gap ketadi. Bunda alohida yordamga muhtoj bolalar uchun maxsus tashkil etilgan tashkilotlarning o'zaro hamjihatligi haqida so'z yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *ijtimoiy ish, nogiron bola, integratsiya strategiyalari, ijtimoiy stigmatizatsiya, resurslar yetarsizligi, ijtimoiy integratsiyada yetarli bo'lmaganlik.*

Bolalar bilan ijtimoiy ish - bu ijtimoiy xizmatlar va ta'lim muassasalari faoliyatining maxsus sohasi. Ijtimoiy ish bolalarga qaratilgan bo'lsa, u yerda har doim kasbiy yordamchilarning aralashuvi samaradorligining hal qiluvchi omili ta'limning maktab sintezi va ajralish bo'ladi. Aksincha, qiyin hayotiy vaziyatda bo'lgan bolalarning ta'limi har doim oiladagi va ko'chadagi bolalarning ijtimoiy hayotiga ta'sir qiladi. Afsuski, bu o'zgarmas haqiqatning ravshanligi ko'pincha hayotning o'zi tomonidan yashiringan. Boshqa tomondan, ob'ektiv (normativ hujjatlarda qayd etilgan) va sub'ektiv ravishda mavjud bo'lgan mehnat taqsimoti ijtimoiy texnologiyalarni amalga oshirish qoidalarini belgilaydi. Maktab va ijtimoiy xizmat, mahalliy hokimiyat organlari va oilaning eng yaqin va har jihatdan zarur bo'lgan o'zaro bog'liqligi mutaxassislar va amaldorlarning tor doiradagi yondashuvlari, ularning ijtimoiy institutining o'rnatilgan qoidalari va urf-odatlarini, lavozim tavsiflari bosimi ostida "yashiringan". Mutaxassisning

majburiyatlari ro'yxati sifatida vakolatni aniq belgilash ish samaradorligining zaruriy shartidir. Vakolat butun tashkiliy kelishuv zanjirining muhim bo'g'inini tashkil etuvchi ish tavsiflarida ifodalanadi. Biroq, ijtimoiy yoki pedagogik ish olib boriladigan jamiyat segmentlarning, alohida qismlarning mexanik bo'lmagan to'plamidir. Shuning uchun bitta sohada hal qilinmaydigan bir qator muammolar mavjud. Ko'pgina qiyin hayotiy vaziyatlarda faqat o'qituvchilar yoki ijtimoiy ishchilarning sa'y-harakatlari yetarli emas. Ta'lim va ijtimoiy himoya tizimi organlari va muassasalarining idoralararo hamkorligining asosiy yo'nalishlari ma'lum. Ijtimoiy diagnostika, homiylik va rehabilitatsiya orqali bolaning huquqlari va manfaatlarini himoya qilish ushbu sohalarning asosiy maqsadi hisoblanadi. Muammo shundaki, ta'lim muassasalari va ijtimoiy himoya o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning aniq shakllangan kontsepsiyasi hali ham mavjud emas. Ijtimoiy xizmat va ta'lim organlari va muassasalari ishtirok etadigan idoralararo ijtimoiy-pedagogik ishlarning muvofiqlashtirilgan texnologiyalari mavjud. Ikkala tizim faoliyatining me'yoriy-huquqiy asoslari tashkiliy asoslarga mos kelmaydi. Sog'liqni saqlashning cheklangan imkoniyatlari, jismoniy qobiliyatlari bola uchun defektologiya bilan shug'ullanadigan pedagogik jihatlarini o'rganadigan maxsus rivojlanish sharoitlarini yaratadi. Biroq, maishiy, moslashuvchan, moddiy xarakterdagi rehabilitatsiya choralari ta'lim muassasalari emas, balki ijtimoiy xizmatlarning taqdiri bo'lgan va shunday bo'lib qolmoqda. Turli idoralar va muassasalar o'rtasidagi umumiy aloqa nuqtalari qiyin hayot holati bolaga ta'sir qilgan paytdan boshlab darhol o'zlarini his qilishadi. Axborot almashish, o'z vaqtida kompleks javob berish, bola manfaatlarini homiylik qilish, ta'lim olish huquqini ta'minlash, ota — onalarni (vasiylarni, pechka ishlab chiqaruvchilarni) ijtimoiy qo'llab-quvvatlash-mahalliy hokimiyat va ichki ishlar organlarining, shuningdek ijtimoiy himoya va ta'lim muassasalarining umumiy vazifalari. Mintaqaviy darajadagi o'zaro ta'sir shakllari xilma - xil: boshqaruv kooperatsiyasi, tashkiliy va ma'muriy yordam, ma'lumotlar banklarini birgalikda shakllantirish va ulardan foydalanish, umumiy ta'lim strategiyalari. Yetim va nogiron bolalarda muammolar paydo bo'lishining oldini olish haqida unutmashimiz kerak.

Yuqorida aytib o'tilgan barcha o'zaro ta'sir shakllarining sub'ektlari, ya'ni faoliyatining samaradorligi ko'p jihatdan harakatlarni muvofiqlashtirishga bog'liq bo'lgan maxsus varaqlar, vazifalar bilan bog'liq xizmatlar bilan bir qator barlarni o'rnatishga yetarlicha e'tibor bermaydilar. Ijtimoiy ishning professionalligi bolaning taqdiri atrofida turli xil odamlarning sa'y-harakatlarini o'z vaqtida birlashtirish orqali yordam berish sifatida tavsiflanganda, birinchi navbatda mintaqaviy darajada bartaraf etilishi kerak bo'lgan asosiy nomuvofiqlik, na eng iste'dodli o'qituvchi, na barcha texnologiyalarga ega bo'lgan ijtimoiy xodim, na vasiylik organlarining eng ijrochi xodimi hech qachon bolani ushlab turish uchun kerakli tizimni yaratmaydi. An'anaga ko'ra, hatto sovet harakat yo'nalishi bo'yicha ham bizning mutaxassislarimiz hisobotlar, baholar, rejalashtirish, sxemalar, ko'rsatmalar haqida juda tashvishlanadilar va shuning uchun ijtimoiy ishchilar oddiy insoniy muloqotni taklif qilishlari kerakligini anglamadilar. Muammo faqat moddiy yordam ko'rsatish bilan hal etilmasa, professional yordamchilar o'zlarining tor professional shaxslari chegaralarini yengib o'tishni o'rganishlari kerak. Amaldorlar pedagogikani o'rganishlari va hech bo'lmaganda bir muncha vaqt oziqlantiruvchi bo'lishlari kerak, o'qituvchilar esa qonunchilikni o'rganishlari va rasmiylarga aylanishlari kerak. Agar muammoni mutaxassisning individual ongi darajasidan yuqori ko'rib chiqsak, unda oila va bolalarning qiyin hayotiy vaziyatlarini hal qilishda boshqaruvning o'zaro ta'siri tizimi zarur. Idoralararo hamkorlik jarayonida qanday maqsadlar qo'yilmasin va ijtimoiy ishning qanday modellari amalga oshirilmasin, ko'p narsalar bola uchun qiyin vaziyat yuzaga kelgan umumiy ob'ektiv sharoitlardan kelib chiqadi. Ushbu shartlarni to'rt nuqtai nazardan tavsiflash mumkin: moddiy imkoniyatlar, huquqiy xavfsizlik, jamoatchilik fikri va ijtimoiy nazorat. Oxirgi jihat ta'lim tizimi va ijtimoiy himoya tizimi mutaxassislarining aslida yolg'iz va yolg'iz bo'lgan oilalarga qaratilgan sa'y-harakatlarining murakkabligini ifodalaydi. Inqiroz holatlarida ular muammolarni bartaraf etish uchun yetarli resurslarga ega emaslar. Ular uchun muammolarni hal qilish jarayoni murakkab va eng og'riqli. Bunday vaziyatlarda oila davlat va shahar tashkilotlaridan yordam so'rashi kerak. Nogiron bolasi bo'lgan oila nafaqat pul

imtiyozlari, imtiyozlar va subsidiyalarga muhtoj, aytmoqchi, barcha ota-onalar har doim ham xabardor emaslar. Ko'pincha, bunday bolani ta'lim va tarbiya jarayoniga, faol dam olishga, jamiyatda ishtirok etishga kiritish muhim muammo hisoblanadi.

Ma'lumotlar va ko'nikmalarga ega bo'lish: alohida yordamga muhtoj bolalar manfaatlari yo'lidagi idoralararo hamjihatlik uchun zarur bo'lgan muhim muammolar:

1. Mahoratli mutaxassislarning yetarli bo'lmaganligi: asosiy muammolardan biri alohida yordamga muhtoj bolalar manfaatlari yo'lidagi mahoratli mutaxassislarning yetarli bo'lmaganligidir. Bu alohida yordamga muhtoj bolalar bilan samarali ta'lim va qo'llab-quvvatlashni qiyinlashtiradi.

2. Yetarli moliyaviy qo'llab-quvvatlanishning mavjud bo'lmaganligi: odatda, ta'lim tashkilotlari alohida sharoit va dasturlarni yaratish uchun yetarli moliyaviy qo'llab-quvvatlanishga ega bo'lmaydi. Bu alohida yordamga muhtoj bolalar o'sish va o'qish imkoniyatlarini cheklash mumkin.

3. Integratsiya strategiyalari: alohida yordamga muhtoj bolalarni umumiy ta'lim muhitiga integratsiya qilishning eng samarali strategiyalarini aniqlash qiyin vazifadir. Ba'zilariga odatiy sinflarda muvaffaqiyatli integratsiya qilishlari mumkin bo'lishi uchun ularga individual yuklama va alohida sharoitlar kerak bo'lishi mumkin.

4. Ijtimoiy stigmatizatsiya: alohida yordamga muhtoj bolalar ijtimoiy stigmatizatsiya va tushunmaslik bilan qarshi kurashishlari mumkin. Bu ularning o'z-o'ziga ahamiyat berishi va ijtimoiy moslashuvchanliklariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

5. Ota-ona qo'llab-quvvatining yetarli bo'lmaganligi: alohida yordamga muhtoj bolalar ota-onalari o'zlarining farzandlari uchun mos keladigan xizmatlar va dasturlarni qidirish muammolari bilan doimo uchrashishadi. Ular alohida yordamga muhtoj bolalar tarbiyalashni muvaffaqiyatli boshlashlari uchun psixologik va hissiy qo'llab-quvvatga ega bo'lishlari mumkin.

6. Resurslar yetarsizligi: alohida yordamga muhtoj bolalar uchun maxsus o'quv

materiallarga, moslashtirilgan darsliklarga va texnologiyalarga kirishning yo'qotilishi ularning samarali o'qish va rivojlanish imkoniyatlarini cheklashdir.

7. Ijtimoiy integratsiyada yetarli bo'lmaganlik: alohida yordamga muhtoj bolalar ijtimoiy integratsiyada va sport, madaniyat va dam olish kabi turli sohalarda qatnashishda muammolar bilan uchrashishi mumkin. Bu ularning izolyatsiyaga uchishiga va to'liq rivojlanish imkoniyatlarining cheklanganligiga olib kelishi mumkin. Ushbu muammolar yechilish uchun ta'lim tashkilotlari, hukumat tashkilotlari, alohida pedagogika va psixologiya sohasidagi mutaxassislar, otalar va umumiy jamiyat hamkorlik qilishi kerak. Ko'proq inklyuziv ta'lim muhitini yaratish, yetarli moliyaviy qo'llab-quvvatlanishni ta'minlash, mutaxassislar sifatini oshirish va alohida yordamga muhtoj bolalarning ehtiyojlari va huquqlari haqida ma'lumotlarni tarqatish zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. F.U.Qodirova, D.A.Pulatova. Inklyuziv ta'lim: nazariya va amaliyot. Chirchiq-2022.
2. D.S.Qaxarova "Inklyuziv ta'lim texnologiyasi" Toshkent. 2014.
3. Ю.В.Шумиловская Подготовка будущего учителя к работе с учащимися в условиях инклюзивного образования.
4. F.U.Qodirova, X.SH.Yunusova. Inklyuziv va maxsus ta'limning filologik asoslari.Chirchiq-2022.
5. F.U.Qodirova, I.Q.Sayfullayeva. Inklyuziv va korreksion ta'limda ART-texnologiyalar. Toshkent-2022.